

Türk Sosyolojisinin Temel Nitelikleri ve Genel Eğilimleri

- ❖ Sosyolojinin konusu olan toplum olaylarına ve sorunlarına yaklaşım biçimi belirli bir tarih ve dünya görüşüne bağlılık ile belirlenir
- ❖ Türk tarih ve toplumuna olan ilgi Batılı tarih anlayışlarının ve kalıplarının uygulaması olmaktan ileri gitmemiştir.
- ❖ Batılı tarih dönemlendirmeleri ve toplumsal örgütlenme modelleri Doğu-Batı çatışmasının aldığı biçim üzerine kuruludur.
- ❖ Toplumların tarih içindeki yerleri, rolleri, kimlikleri, çıkarları ve ilişkileri toplumlar arası ilişkiler tarafından belirlenmektedir.
- ❖ Türkiye’de sosyolojinin en belirgin özelliği siyasete aşırı bağımlılık göstermesidir.

TÜRKİYE’DE SOSYOLOJİNİN ANA YÖNELİŞİ: BATICILIK TÜRKÇÜLÜK

- ❖ Türkiye’de sosyoloji alanında karşımıza çıkan Türkçülük, İslamcılık, liberalizm, sosyalizm gibi akımlar farklı düzeylerde Batıcılıkla ilişkilidir.
- ❖ Türk sosyolojisinin başlıca konusu batılılaşmadır
- ❖ Türk sosyolojisinin en başta gelen özelliği güncel siyaset ile iç içe olmasıdır.
- ❖ Bunun getirdiği olumsuz bir sonuç vardır: Belli görüşler belli takımlar tarafından topluca savunulmakta ve siyaset değiştiğinde aynı kesimler tarafından kolaylıkla terkedilmektedir.
- ❖ Sosyoloji bilim olarak özelliklerini Batı’da kazanmıştır.
- ❖ Batı çözümünün ve toplum modelinin evrenselleştirilmesi ve genel geçer kabul edilmesiyle, Batı lehine kurulan güç dengesini doğrulamasına rağmen, Batılılaşma Osmanlı’dan günümüze Türk sosyolojisinde temel eğilimi oluşturmaktadır.
- ❖ “İlk sosyologumuz” olarak da gösterilen Cevdet Paşa tarafından hazırlanan Mecelle kanunu ile hukuk alanında bir senteze gidilir.
- ❖ Batı’dan aktarılan sosyoloji, etnoloji, arkeoloji gibi disiplinler de Osmanlı fikriyatında XIX. yüzyıl sonlarında belirmeye başlar.
- ❖ Bu disiplinlerde özellikle II. Meşrutiyet döneminde bir canlılık göze çarpar.
- ❖ Düyun-u Umumiye’nin Osmanlı ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek için milli iktisat anlayışı gelişme gösterir.
- ❖ Sosyolojinin Osmanlı İmparatorluğu’na girişinde önemli rol oynayan etkenlerden biri, pek çoğu el altından ve az sayıda bile olsa nüshaları devlet sınırları içine giren yurtdışındaki Genç Osmanlı ve Jön Türk topluluklarının yayımladıkları ve temelde siyasi fikirler içeren gazete ve dergiler olmuştur.
- ❖ Prens Sabahattin Türk toplumunun bireyci (particulariste) toplumların aksine, kamucu (communaute) yapıda olduğuna ilişkin görüşlerinin dayanaklarını Le Play (Science Sociale) okulunda bulmuştur.
- ❖ Osmanlı imparatorluğu’nun merkezîyetçi ve bürokratik yapısının özel mülkiyetin, bireysel girişimin, kısacası kapitalizmin gelişmesi önünde bir engel oluşturduğunu düşünen Prens Sabahattin, çözümün yapısal bir toplumsal değişimle gerçekleşeceğini savunuyordu.
- ❖ Türkiye için model önerisinin ideal tipi İngiliz toplumuydu.
- ❖ Prens Sabahattin aktif olarak siyasal faaliyet içinde de bulunmuştur.
- ❖ ismi sık sık, İngiliz yanlısı siyaseti savunan bazı siyasal partilerle (Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Ahrar Fırkası) birlikte geçti.
- ❖ Prens Sabahattin’in görüşlerinin iki önemli dayanağı, serbest bireysel girişim ve adem-i merkezîyet ilkesiydi.
- ❖ Buna uygun olarak, kamucu bir toplum tipi içinde gördüğü Türk toplumunun bireyci bir toplum tipine doğru evrilmesi gerektiğini ileri sürdü.
- ❖ Science Sociale okulunun öğretisi böyle bir radikal toplumsal değişimin bilimsel yoldan gerçekleşmesini sağlayacak yöntem ve araçları sunacaktı.

- ❖ Bu araçlardan biri, geleneksel zihniyetin kökten değişmesini sağlayacak bir eğitim reformuydu.
- ❖ Bu yönde atılacak adımlar, mevcut devlet-memur-tüketici eksenli toplumsal örgütlenmenin birey-girişimci üretici eksenli bir toplumsal örgütlenmeye doğru değişmesinin ilk basamağını oluşturacaktır.
- ❖ Bireyi merkeze alan yeni bir eğitim sistemi vurgusunu ön plana çıkarmasının en önemli nedenlerinden biri, devletin topluma müdahale olanaklarının kısıtlanması kaygısıdır.
- ❖ Ülkemizde sosyoloji çerçevesinde Batıcılığın ve güncel siyasete ağırlıkla batıcılığın tezahürlerine Prens Sabahattin'in öncüsü olduğu Science Sociale okulunun çalışmalarında karşılaşmaktayız.
- ❖ "Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?" sorusunu soran Prens Sabahattin'e göre, Batı bütün çağdaş uygarlık araçlarını temsil etmekte, bilimsel endüstriyel buluşları gerçekleştirmektedir.
- ❖ Türkiye'nin sorunu bireysel girişime izin vermeyen Doğulu/kamucu toplumsal yapısından kaynaklanmaktadır.
- ❖ Çözüm,Batı'nın sadece tekniğini, araçlarını, sermayesini, eğitim prensiplerini, parlamenter temsil organlarını vb. almak değil, aynı zamanda Batı ile uyumlu bir toplumsal yapı değişimini gerçekleştirmektir.
- ❖ Prens Sabahattin düşüncesi Batıcılığın ülkemizdeki tipik bir örneğidir.
- ❖ Ancak Prens Sabahattin'den oldukça farklı eğilimlere sahip düşünürler de Batıcılık ortak paydasında birleşmektedirler.
- ❖ Örneğin, önde gelen bir anti-Marksist sosyolog olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu "teşebbüs hamlesi ruhu" kavramlaştırması ile ulusçu doktrinle liberalizmin bir sentezini gerçekleştirmiş ve Marx'ın tarihsel materyalizmine karşı tarihsel psikolojizmi (toplumsal gelişmede bireysel iradenin ve karizmatik liderliğin önemini) savunmuştur.
- ❖ Ülkemizde Batı örneğinde ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümü savunan değişik dünya görüşüne sahip birçok düşünür vardır.
- ❖ Fındıkoğlu ile aynı kürsüde ilk defa sosyal siyaset dersleri veren Kessler; grev, lokavt, sigorta, sendikacılık, bankacılık, ücret, vergi gibi çalışma yaşamına ait temel konularda Batı modelinin izlenmesi gerekliliğini vurgulamış, toplum mühendisliğinin ilk örneklerinden birini sergilemiştir.
- ❖ Batı'ya bağımlılık entelektüel düzeyde de görülmektedir.
- ❖ iktisadi yapı ile dinsel inançlar arasında bağ kuran bir yaklaşım sergileyen Sabri F. Ülgener Max Weber'in görüşlerinden hareketle, ülkemizde Batı örneğinde ekonomik rasyonaliteye dayalı bir kapitalizmin yeşerememesinin asıl nedeni olarak Müslüman değerler sistemini göstermektedir.
- ❖ Yine, Mümtaz Turhan gibi milliyetçi-muhafazakâr olarak tanınan bir sosyal bilimcimiz Soğuk Savaş konjonktürü içinde ülkemizde Amerikan tezlerini savunmuş ve bir anti-komünist tutum takınmıştır.
- ❖ Başlangıçta Türkçülük Osmanlı aydınının zihniyetine oldukça aykırı bir düşünceydi.
- ❖ İmparatorluğun bütünlüğünü korumak,imparatorluk tebaası arasında herhangi bir etnik, dinsel unsura ayrıcalık tanımamak şeklinde savunulan Tanzimatçı ulus-ötesi birlik fikri (Osmanlıcılık) tek bir ulusa dayalı ve saçık iddiasında bulunan bir ulusçuluğa izinvermemiştir.
- ❖ Bu nedenle Balkan Savaşı yıllarına kadar en yaygın kabul gören devlet siyaseti Osmanlı birliği siyaseti olmuştur.
- ❖ 1910'larda Rusya'dan gelen Türkçülerin öncülüğünde kurulan *Türk Yurdu* dergisi çevresinde gelişen akım, kısa sürede Ziya Gökalp'in sosyolojik incelemeleriyle en yetkin ifadesine kavuşmuştur.
- ❖ Türkçülüğe sistemli bir sosyolojik boyut kazandıran Gökalp olmuştur.
- ❖ 1870'lerde Ali Suavi, Ahmet Vefik Paşa, şemsettin Sami gibi kişilerin eserlerinde ilk işaretleri görülen Türkçülük, ilk defa Balkan Savaşı yıllarında siyasi bir kadrolaşma içinde yerini almış ve daha sistematik bir öğreti haline gelmiştir.
- ❖ Türkçülüğün ilk etkili dönemi II. Meşrutiyet sonrasıdır.

- ❖ Meşrutiyet'in ilanı siyasi kadroların değişimini sağlamış, yeni kadrolar Batı'yla kurdukları ilişki çerçevesinde Türkçülüğü öne çıkarmışlardır.
- ❖ Başka deyişle Türkçülük, devletin Batı ile (özelde Almanya ile) kurduğu ilişkiye bağlı olarak gelişme göstermiştir.
- ❖ Bu nedenle dönemin en çok gelişmeye aday akımlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.
- ❖ Ziya Gökalp, gerek II. Meşrutiyet gerekse Cumhuriyet döneminde devletin dayanacağı ideolojik esasları ortaya koyma çabası içinde olan bir sosyologumuzdur.
- ❖ Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi aydınlar da Türk ulusçuluğunun mimarları arasında yer alırlar.
- ❖ Ziya Gökalp'in asistanlığını yapan Tekinalp (Moiz Kohen)'in adını da burada anmalıyız.
- ❖ I. Dünya Savaşı yıllarında "Türkler Bu Muharebeden Ne Kazanabilirler?" başlıklı çalışmasında Türklere Turan yolunu gösteren Tekinalp, Türkçe ve diğer dillerde yayınladığı "Türkler Bir Ruh-u Milli Arıyorlar", *Türkizm ve Pantürkizm*, Türkleştirme başlıklı çalışmalarıyla Anadolu ile sınırlı bir Türkçülük anlayışının devamcısı olmuştur.
- ❖ Türkçü öğretinin kendi içinde bir saşık taşımadığını, görüş ortaklığı içermediğini de eklememiz gerekiyor.
- ❖ Bu farklılaşmayı anlamanın en sağlam yolu, Gökalp, Akçura, Ağaoğlu ve Halide Edip gibi bir döneme damgasını vurmuş ulusçu aydınların düşünce ve eylemleri arasındaki farklılığı göz önünde bulundurmaktan geçer.
- ❖ Gökalp ile Akçura arasında da Türkçülük anlayışı itibarıyla bazı yorum farklılıkları görülmektedir.
- ❖ iki düşünürün hemen hemen aynı yıllarda yazdıkları metinler kıyaslandığı zaman bu farklılıklar daha iyi anlaşılabilir.
- ❖ Gökalp II. Meşrutiyet yıllarında *Türk Yurdu* dergisinde "Türkleşmek, islamlaşmak ve Muasırlaşmak" başlıklı bir dizi makale kaleme almıştır.
- ❖ Bu çalışmasında üç siyasi akım (Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık) arasında bir denge kurmaya yönelmiştir.
- ❖ Gökalp, Akçura'nın oldukça erken bir dönemde tanımlayıp birbirinden tamamen ayırttığı üç siyasi akım (Osmanlıcılık, islamcılık ve Türkçülük) arasında tercihini Türkçülük ve islamcılıktan yana yaptı.
- ❖ Zaten geçersizliği fiilen ortaya çıkmış olan Osmanlı birliği oluşturma fikrine ise karşı çıktı.
- ❖ Ayrıca, Akçura'nın Türklüğü islam öncesi pagan devrin özellikleriyle tanımlamasına, Türklük ile islamiyeti birbirinden ayrı tutmasına karşı sağlam argümanlar geliştirdi.
- ❖ Gökalp, Akçura'nın üçlü siyaset ayrımını benimsemeye yanaşmadı.
- ❖ Gökalp'in islamiyet ve Türklük ilişkisi üzerine görüşleri zamana ve ülke koşullara bağlı olarak dönüşüm geçirmiştir.
- ❖ Bu dönüşümün izlerini Cumhuriyet'in ilanı sırasında kaleme aldığı *Türkçülüğün Esasları* eserinde açık bir biçimde görmek mümkündür.
- ❖ imparatorluk çökmüş, yıkıntıları arasından yeni bir devlet doğmuştur.
- ❖ Bu koşullar altında Gökalp, sistemini yeni baştan gözden geçirmiş, yeni kurulan ulus-devlet yapısına daha uygun olacağını düşündüğü laik bir anlayışı benimsemiş ve "islamlaşmak" ilkesini "Türkleşmek" lehine sisteminden dışlamıştır.
- ❖ Benzer bir revizyon, Turancılık görüşü için geçerlidir.
- ❖ Gökalp'in gözünde Turan artık "uzak bir ideal"dir.
- ❖ Ziya Gökalp'in sosyolojiye ve özel olarak da Durkheim'a ilgisini, içinde yaşadığı toplumun kendine özgü sorunları ve bu sorunlara çözüm bulma isteği tayin etmiştir.
- ❖ Başka deyişle Gökalp'i sosyolojiye yakınlığının motif, çok-uluslu bir imparatorluktan tek ulusa dayalı bir toplum yaratma düşüncesine yönelmiş olmasıdır.
- ❖ Durkheim'dan "kolektif bilinç" kavramını ödünç alması bu nedenledir.
- ❖ Bu kavram, Gökalp'in tasarladığı kolektif, üniter, dayanışmacı ve ulus yurttaşlığına dayalı toplum düzeni için ideal bir çerçeve sunmuştur.

- ❖ Gökalp, getirdiği kültür-uygarlık ayrımı ile de Cumhuriyet rejiminin Batılılaşma tercihini doğrulayan bir kanal açmıştır.
- ❖ Aslında bu ayrım, Türkleşme ile Batılılaşma seçenekleri arasında hem bir denge hem de uyum olması gerektiği düşüncesini içeriyordu.
- ❖ Başka bir deyişle Gökalp'in temellendirmeleri sayesinde "Türkçü kalınarak Batıcılılaşma" seçimi Cumhuriyetin vazgeçilmez esasları arasındaki yerini almıştır.
- ❖ 1930'larda bir başka önemli gelişme, üniversitede sosyoloji araştırmaları ve öğretiminin Ziya Gökalp'in kürsüsü dışında, iki ayrı fakültede, i.Ü. İktisat Fakültesi İktisadiyat Enstitüsü'nde ve A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yürütülmeye başlanmasıdır.
- ❖ Burada belirtilmesi gereken bir nokta, 1934'te kurulan i.Ü. İktisat Fakültesi İktisadiyat Enstitüsü'nün Gerhard Kessler, Wilhelm Röpke, Fritz Neumark, Alexander Rüstow gibi Alman hocaların etkisi altında Gökalp'in sosyoloji anlayışıyla örtüşmeyen bir çizgide varlık kazanmasıdır.

FİNAL ÜNİTE SONU

Ahmet ERTÜRK

